

Az építés apoteózisa

A magyar nézőre ismerősen köszöntenek a most bemutatott amerikai film, *A brutalista* jelenetei. Akik emlékezetében ott vannak Keleti Márton 1965-ös keserédes vígjátéka *A tizedes meg a többiek* képei, most újra láthatják a kastélyt, ahol e távoli kor színész plejádjai, Sinkovits, Darvas, Major, Ungváry, Márkus játszották a magyarok szokásos játékait, amelyek történelmi helyzetekben csak a rossz és a még rosszabb között kínálnak alternatívát a szereplők számára. Mire Brady Corbet és stábja megérkezett, hogy a tóalmási kastélyban forgassa filmje amerikai helyszínénél kiszemelt kulcsjeleneteit, addigra az állam által elzabrált, kirabolt és lepusztult kastély új tulajdonosra találva kívül és belül újjászületett, elhíhetjük, hogy egy amerikai milliárdos, Harrison Lee van Buren és családja lakhelye.

A film egy Magyarországról menekült, zsidó származású építész amerikai pokoljárásának hosszan előadott története. A Tóth Lászlónak nevezett építész szerepét Adrian Brody alakítja, aki Roman Polanski több mint húsz évvel ezelőtt bemutatott filmje, *A zongorista* címszerepében aratott méltán nemzetközi sikert. Brody most sem okoz csalódást, amit soványan megírt szerepe enged, azt bőven teljesíti. A rendező és élettársa, Mona Fastvold által írt forgatókönyv szerint a tehetséges, ám makacs és kompromisszumokra képtelen Tóth László örök idegen, akit nem fogad be az amerikai környezet, s még Magyarországról menekült, asszimiláló-

dott rokonaival is összerúgja a patkót. Az építész antagonistája a milliárdos Van Buren, aki első felindulásában kirúgja a neobarokk kastély könyvtárszobáját a Bauhaus ideáljainak megfelelően átépítő Lászlót, majd dramaturgiailag nem tisztázott okoknál fogva utóbb megbocsát neki, s felkéri egy impozáns, közösségi célokra szolgáló épületegyüttes megtervezésére és megépítésére a kastély parkja felletti ormon.

A több mint három órán át tartó történésfolyam realista módon, az idő szokásos rendjét felrúgó trükkök nélkül vezet végig Tóth László szenvedéstörténetén, melyben az egymást váltó sikerek és kudarcok csak akkor hoznak megnyugvást, amikor már késő. A film utolsó jelenetében az építész magatehetetlenül, bénultan ül tolókcocsijában, s hallgatja, bár már nem is érti, az unokahúga által róla mondott dicsőítő szavakat a Velencei Biennálén. A magánéleti szál sem kínál sok meglepetést. László felesége, unokahúga, ha nem is könnyen, de az USA-ba érkeznek, ahonnan az unokahúg Izraelbe alijázik. A történet zsidó szála mindvégig jelen van, ami a magyarországi előzmények ismeretében érthető, de nem ad sokat hozzá a filmben elmondottakhoz.

A rendező-író realizmusa önmagában nem kifogásolható. Nemrég játszották a magyar moziban is Noran világsikerű filmjét az atombomba atyjának nevezett Oppenheimerről, akinek munkáját egyébként számos zsidó gyökerekkel rendelkező, Ame-

rikába emigrált magyar atomtudós segítette. A realista filmkészítés amerikai nagymestere, Martin Scorsese, akinek nemrég láthattuk az oklahomai indiánokat a múlt század 20-as éveiben ténylegesen megtizedelő gyilkosságokról szóló filmjét (*Megfojtott virágok*), rendezte az ötvenes évek egyik rémisztő maffiatörténetét hitelesen elmesélő *Az irt* is.

Ezek a filmek is mértéktelenül hosszúak, telis-tele aprólékos részletekkel, de nincs bennük üresjárat. Ha fárasztóak is, a néző nem érzi úgy, hogy a rendező visszaélt az idejével. A *brutalista* esetében azonban a realista technika csődöt mond, mivel a mondanivalóhoz képest a forgatókönyv túlméretezett.

A realistának szánt történet mondanivalója ráadásul irreális. Bár nem írták meg a Magyarországról elüldözött értelmiségiek amerikai exodusának átfogó történetét, annyit bizony állíthatunk, hogy alapesetben az Újvilág társadalma nem állt az érvényesülés útjába. Igaz, hogy ha valaki író volt, s nem akarta feladni anyanyelvét, mint Márai, annak nem volt esélye a befogadásra. De a nyelv igáját csak kiejtésükben hordozó, vizuális művészetek művelői hasítottak. Tóth László egyik modellje lehetett Breuer Marcell, akinek merész, ha úgy tetszik, brutalista épületei ott állnak szerte az akkor szabadnak nevezett nyugati világ országaiban, köztük az USA-ban. Manhattan szegényebb lenne a Whitney Múzeumnak az előkelő Madison Avenue-n álló merész, meredeken tagolt épülete nélkül. Moholy-Nagy László üstököshöz hasonlítható amerikai pályájának korai halála vetett véget. A holokausztban aljas módon elpusztított zseniális könyvtervező, Kner Imre testvére, Albert

az utolsó hajóval kijutott Amerikába, ahol a vizuális csomagolástechnológia páratlan sikerű megújítója lett.

A *brutalista* világsikere persze nem véletlen, mert a film nem nélkülözi az érdemeket sem. A múlt évi Velencei Nemzetközi Filmfesztiválon Brady Corbet elnyerte a legjobb rendezésért odaítélt Ezüst Oroszlánt, megkapta a nemzetközi kritikusok díját, és 2025-ben hét jelölést kapott a Golden Globe-díjra, melyből hármat meg is nyert. Hátravan még a várhatóan bekövetkező Oscar-díj-eső, az egyik esélyes Adrian Brody, akinek alakítása üdítően elüt a többi szereplő bosszantó amatőrizmusától, arca szívbemarkolóan tükrözi a sikerek és kudarcok szüntelen váltakozása okozta érzelmi skála valamennyi árnyalatát. A film szerencsére nincs szinkronizálva, így a néző a sorjázó jeleneteket látva hallva meggyőződhet arról, hogy a Magyarországról érkezett építészt a született amerikaiaktól nyelvileg is szakadéknyi távolság választja el. A film lazára fogott, dramaturgiai bakugrásokkal, üresjáratokkal teli, néhol riasztó, sokszor szentimentalizmustól sem mentes jeleneteinek hömpölygő áramában időként nagyszerű pillanatok bukkannak fel.

Ilyen pillanat, amikor László és megrendelője, a milliárdos Van Buren Carrarában keresik a közösségi épület kápolnájának oltárkövéül kiszemelt márványtömböt. Hosszan látjuk a márványhegyek hófehér, erezett, meredek falait, ahonnan Michelangelo is kapta a tömböket, melyekből lehántva a fölösleget, létrehozta csodálatos szobrait. A Carrarában játszódó jelenetben értjük meg a Tóth és megrendelője közötti konfliktust, melyben az ókori idők óta folyamatosan alakuló európai kultúra szük-

ségképpen magára marad a parvenü amerikaikkal szemben, akik a carrai márvány helyett megelégednének a jóval olcsóbb hazai kőanyaggal is.

A három és fél órás filmidő okozta fáradtságot feledteti Lol Crawley nagyszerű operatőri munkája, melynek erejét nem kis részt fokozza Jancsó Dávid remélhetően Oscar-díjjal jutalmazandó, lenyűgöző vágói teljesítménye.

Telitalálat a cím is, melynek szemantikája a történet előrehaladtával fokozatosan lép át a vizuális dimenzióba. Megrendítő a milliárdos megrendelő kastélya feletti magaslaton Déva váraként hol épülő, hol leomló monumentális épületegyüttes látványa, az eget ostromló tornyokkal, a mélyben megbúvó labirintussal, középen az ol-tárkő misztikus fényt árasztó keresztjével.

Az építés szüksége egyidős az emberrel, akinek Isten nem adott hajlékot, genetikai örökségéből hiányzik a program, mely fix, változtathatatlan hely létrehozására tette volna képesé. Ezt az antropológiai igazságot Jézus találóan fogalmazza meg, amikor azt mondja, hogy „a rókának odúja

van, az ég madarainak fészke, de az Emberfiának nincs hova lehajtania a fejét.” (Mt8.) A művészettörténész szemével nézve Brady Corbet filmje a fizikai és szellemi hajlékának építésére kényszerített ember krónikájában Bauhaus néven bejegyzett fejezet szemképráztató emlékműve, s ebben az esetben nem kell törődnünk a dramaturgiai fonákságokkal, a félresikerült színészválasztással, a lapos realizmussal.

Feszesebb dramaturgiával, átgon-doltabb, a lényegre koncentráló forgatókönyvvel, gondosabb színészválogatással az egyébként nem rossz alkotás sokkal jobb lehetett volna, de megvalósult formájában is nézhető és elgondolkodtató. A film az Amerikába kiülőzött zsidó magyar zseni, Tóth László szemével láttat egy világot, amit a lehetőből ő tett létezővé.

113

A brutalista. Amerikai filmdráma, 214 perc, 2024. Rendező: **Brady Corbet**. Forgatókönyv: **Brady Corbet, Mona Fastvold**. Operatőr: **Lol Crawley**. Vágó: **Jancsó Dávid**. Szereplők: **Adrien Brody, Felicity Jones, Guy Pierce, Joe Alwyn**.

Csengery Kristóf

Átjárás

A zenei historizmus szemléletét Bach *Máté-passiójának* a mű ősbemutatóját egy évszázaddal követő – Mendelssohn nevéhez fűződő – újbóli megszólaltatásától (1829, Berlin) szokás eredeztetni, ám ez persze még korántsem volt korhű előadópraxis,

csupán a zenetörténeti múlt iránti érdeklődés kezdete. A századforduló úttörői, Arnold Dolmetsch, Nadia Boulanger, Wanda Landowska után a szélesebb közönség figyelmét akkor keltette fel az irányzat, amikor a második világháborút követően,